

Natalia Bahlawan <http://orcid.org/0000-0002-9970-2437>

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN
e-mail: natalia.bahlawan@uj.edu.pl

Marta Szaszkiwicz <http://orcid.org/0000-0001-7840-7896>

Muzeum Uniwersytetu Gdańskiego
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego
e-mail: marta.szaszkiewicz@ug.edu.pl

Joanna Ślaga <http://orcid.org/0000-0003-1769-1787>

Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego
e-mail: joanna.slaga@uj.edu.pl

Otrzymano/Received: 15.09.2021

Zaakceptowano/Accepted: 13.12.2021

Opublikowano/Published: 05.02.2022

Muzea i kolekcje uczelniane a koncepcja zrównoważonego rozwoju

Abstract

Museums, University Collections and the Concept of Sustainable Development

The paper attempts to contribute to the debate on the possibility of using tangible and intangible traces of scientific and cultural activity of universities in the implementation of sustainable development tasks, especially of utilising the cultural capital of museums and academic collections for building an engaged academic community. These objectives become both a need and an obligation, next to sustainability and accountability in the field of research, heritage protection, and popularisation. The aim of the paper is to discuss how the principles of sustainable development in the area

of culture can be linked to the cultural heritage of universities, and how to inscribe the implementation of these principles in the university's activity.

Keywords: sustainable development goals, cultural heritage, academic heritage, university collections

Słowa kluczowe: cele zrównoważonego rozwoju, dziedzictwo kulturowe i akademickie, muzea i kolekcje uczelniane

1. Wprowadzenie

W artykule podjęto próbę włączenia muzeów uczelnianych i dziedzictwa akademickiego w dyskurs dotyczący zrównoważonego rozwoju oraz powiązania działalności muzeów uczelnianych z polityką realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Został on oparty na przekonaniu o tkwiącym w dziedzictwie uniwersytetów potencjale, którego zasoby mogą posłużyć jako istotny wkład w budowę i rozwój kapitału społecznego. Teza artykułu brzmi, że muzea uczelniane, jako jednostki sprawujące pieczę nad dziedzictwem uniwersytetów oraz dbające o jego popularyzację, mogą w sposób szczególnie przyczynić się do realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Uwaga zwrócona zostanie nie tylko na materialne aspekty tego dziedzictwa, wyrażone w postaci cennych kolekcji zgromadzonych na polskich uczelniach, ale także na aspekt niematerialny, który wedle tradycji nakazuje budować wokół uniwersytetu szczególnie typ wspólnoty i kultury. Odnowa tak powstałych więzi dostarcza możliwości dla rozwoju kapitału społecznego, stanowiącego wszak jeden z filarów koncepcji zrównoważonego rozwoju. W artykule przywołane zostaną przykłady z prowadzonej już działalności, co – w przekonaniu autorek – nie oznacza, że zasoby tkwiące w dziedzictwie akademickim i możliwości muzeów uczelnianych w tym zakresie są w pełni wykorzystywane. Wiele obszarów wymaga usprawnienia i rozwoju, niemniej jednak powinna temu towarzyszyć także pewna refleksja teoretyczna. Przywołane w artykule dwa przypadki uniwersytetów i ich muzeów – Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego i powstającego Muzeum Uniwersytetu Gdańskiego – to zestawienie dwóch różnych kontekstów. Pierwszy przypadek to muzeum uczelniane najstarszej polskiej uczelni o ugruntowanym statusie i pewnej tradycji funkcjonowania, która nie powinna jednak być przyjmowana bezkrytycznie. Drugi to muzeum będące w organizacji, od początku jednak kształtowane i budowane ze świadomością roli, jaką ma pełnić w uniwersytecie, w zgodzie z jego tożsamością. Mimo różnic oba przypadki wpisują się w możliwość realizacji celów zrównoważonego rozwoju, co zostanie wskazane w niniejszym artykule.

Historia, tożsamość, a także kultura organizacji i bieżące funkcjonowanie uniwersytetów to czynniki, które w ogromnym stopniu determinują codzienną działalność muzeów uczelnianych. Nie sposób zatem pisać o muzeach szkół wyższych bez odwołania się do ich organizatorów, bez których pozbawione są one tożsamości

i kontekstu. Dlatego też uwzględnione zostało stanowisko uczelni w obszarach istotnych z punktu widzenia tematu artykułu, m.in. celów zrównoważonego rozwoju, współpracy z miastem i otoczeniem, rolą społeczną uniwersytetu, ponieważ wyznaczają one ramy dla działalności ich muzeów. Wzięto pod uwagę jednak tylko te zagadnienia, które w dokumentach uniwersyteckich zostały bezpośrednio wyrażone. Nie odnoszą się one niekiedy bezpośrednio do działalności muzeów uczelnianych, np. w kontekście polityki zrównoważonego rozwoju. Mają często charakter ogólny, wspominając tylko o kulturotwórczej roli szkół wyższych. Pozwalają jednak wpisać prowadzoną przez interesujące nas muzea działalność w nurt debaty i powiązać ją z realizacją celów zrównoważonego rozwoju. Nie istnieją obecnie dokumenty łączące muzea uczelniane z polityką zrównoważonego rozwoju, nie można zatem podjąć ich analizy. Celem artykułu jest zarysowanie istniejących możliwości i powiązań, które w przyszłości pozwolą rozbudować tę politykę szkół wyższych o działalność prowadzoną przez muzea i opiekunów kolekcji znajdujących się w tego typu placówkach. Stąd w poniższym artykule przywołane zostały dokumenty, które mogą stanowić punkt wyjścia dla kształtowania świadomej polityki w tym obszarze.

2. Muzea a koncepcja zrównoważonego rozwoju

Zgodnie z założeniami Konwencji UNESCO dotyczącej ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z dnia 20 października 2005 roku różnorodność kulturowa jest ogromnym bogactwem zarówno dla jednostek, jak i dla społeczeństw. Działania skupiające się na zabezpieczeniu wielokulturowego dziedzictwa i upowszechnianiu go mają służyć przyszłym pokoleniom. Powinny być przy tym realizowane w zgodzie ze zdiagnozowanymi potrzebami i w zakresie podstawowych obszarów zrównoważonego rozwoju, określonych w raporcie komisji Brundtland jako obszary: gospodarcze, społeczne i środowiskowe [Dz.U. 2007 nr 215 poz. 1585]. Zgodnie z intencją Międzynarodowej Rady Muzeów ICOM wspieranie zrównoważonego rozwoju jest moralnym obowiązkiem jednostek, społeczności, rządów i nacji [ICOM 2019]. Muzea wspierają ten proces, służąc społecznościom w realizacji poszczególnych jego etapów. W raporcie Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów [NIMOZ 2012] została sformułowana rola, jaką muzea pełnią we wdrażaniu koncepcji zrównoważonego rozwoju. W raporcie odniesiono się do takich kwestii, jak: otwarty dostęp do zbiorów, edukacja (formalna, nieformalna, sytuacyjna i akcydentalna), zacieśnianie relacji społecznych czy poszanowanie praw i ochrony środowiska. Muzea mogą swoimi działaniami wspierać rozwój kultury i edukacji. Zaangażowanie w zachowanie kulturowego dziedzictwa odbywa się w ich przypadku m.in. poprzez sprawowanie opieki nad dziedzictwem architektonicznym oraz kolekcjami, wykorzystanie ich w działalności badawczej, edukacyjnej i upowszechniającej.

Szkoły wyższe łączą w swojej działalności kwestie dydaktyczne, badawcze i społeczne. Dla zwiększenia efektywności angażują indywidualne zasoby do współpracy między instytucjami i poszczególnymi dyscyplinami. W ten sposób mogą skutecznie uczestniczyć w procesie edukacji społeczeństwa i mierzenia się z wyzwaniami współczesnego świata [Copernicus Charta 2011]. Znalazło to potwierdzenie m.in. w podjętym przed wieloma laty zobowiązaniu *Copernicus Charta*, podpisanym między rokiem 1993 a 2011 przez 326 uniwersytetów.

Obserwuje się wciąż rosnące zaangażowanie uczelni w „realizację wyzwań zrównoważonego rozwoju, zarówno w zakresie edukacji, jak i na poziomie zarządzania i funkcjonowania, zatem poprzez włączanie tej odpowiedzialności do programów dydaktycznych i badawczych oraz codziennej działalności” [Kalinowska, Batorczak 2017, s. 284]. W założeniach i planach strategicznych szkół wyższych zakłada się także działania odpowiadające na wyzwania związane z ochroną dziedzictwa i jego upowszechnianiem w różnych formach (w tym m.in. włączanie się w dyskusje o interpretacji dziedzictwa). Zostało to uwzględnione zarówno w strategiach poszczególnych uczelni, jak i na forum porozumień międzynarodowych [European University Association 2021]. Podkreślić należy, iż szkoły wyższe, z uwagi na swoje usytuowanie, organizację i historyczne osadzenie, są również „krytycznymi” kustoszami wiedzy i tradycji i stają się pełnoprawnym, choć nie pierwszoplanowym uczestnikiem dyskursu w obszarze kultury i dziedzictwa.

O ile nie ma wątpliwości co do pozycji samych uczelni, o tyle inaczej kształtuje się kwestia muzeów i kolekcji uczelnianych. Jest to efektem struktury organizacyjnej tych jednostek, która w odrębności i bez udziału organizatora, jakim jest szkoła wyższa, traci swą rację bytu. W ostatnim dwudziestoleciu świadomość roli muzeów i kolekcji akademickich rośnie, co przejawia się m.in. utworzeniem międzynarodowych sieci współpracy. Dzieje się tak między innymi za sprawą Międzynarodowego Komitetu Uczelnianych Muzeów i Kolekcji (UMAC), powołanego w roku 2000 przez uznaną na świecie Międzynarodową Radę Muzeów (ICOM), czy Universeum – Europejskiej Sieci Dziedzictwa Akademickiego, powołanej w 2000 roku. Działają one na rzecz profesjonalizacji muzeów uczelnianych, ale również tworzą platformę do wymiany doświadczeń i prowadzenia dyskusji [Szaszkiewicz, Ślaga 2021, s. 59]. W Polsce od 2015 roku istnieje ponadto Stowarzyszenie Muzeów Uczelnianych, zrzeszające ponad sto muzeów i kolekcji będących w posiadaniu szkół wyższych. Stowarzyszenie, działając na rzecz ochrony, zabezpieczenia i popularyzacji dziedzictwa akademickiego, regularnie organizuje konferencje naukowe i seminaria¹

¹ Zob. *Muzealizacja szczątków ludzkich. Praktyczne i etyczne aspekty gromadzenia i ewidencjonowania szczątków ludzkich w muzeach*, seminarium we współpracy z NIMOZ, 27–28 października 2021; *Dziedzictwo akademickie dla przyszłości nauki*, Kielce, 22–23 października 2020; *Dziedzictwo akademickie. Formy i kierunki partycypacji muzeów uczelni wyższych*, Gdańsk, 23–25 października 2019; *Muzea uczelniane: wyzwania, zagrożenia, możliwości*, Łódź, 17–19 października 2018; *Tożsamość i dziedzictwo. Muzea uczelniane*, Kraków, 22–24 listopada 2017.

poświęcone zagadnieniom istotnym dla tej grupy muzealnej, ale też dla szerszych kręgów społecznych zainteresowanych problematyką tego środowiska. Warto też dodać, że uniwersytety europejskie, odpowiadając na współczesne wyzwania, dążą do zacieśnienia współpracy i większej integracji w dziedzinie kształcenia, zrzeszając się w międzynarodowych konsorcjach, takich jak Coimbra Group czy UNA Europa. Istotnym obszarem współpracy w ramach tego rodzaju sojuszy jest właśnie dziedzictwo kulturowe uniwersytetów i jego twórcze wykorzystanie na potrzeby społecznego rozwoju. Można w rezultacie zaobserwować wzrastanie świadomości odnośnie do wszechstronnej roli, jaką odgrywają uczelnie, co przekłada się na większe możliwości rozwoju jednostek uniwersyteckich zajmujących się akademickim dziedzictwem.

Za punkt wyjścia do debaty o tym, co na gruncie działalności muzeów uczelnianych oznacza koncepcja zrównoważonego rozwoju, może posłużyć swoista instrukcja opracowana przez organizację Curating Tomorrow² [McGhie 2019]. Autorzy zwracają w niej uwagę m.in. na tworzenie działań bezpośrednio zorientowanych na ochronę i zabezpieczenie światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, znajdującego się pod opieką muzeów, jak i poza nimi, włączenie się w prowadzenie badań na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz umożliwienie jak najszerszego uczestnictwa w ofercie instytucji. Zaproponowane sformułowania mogą wydawać się abstrakcyjnymi hasłami, które niekoniecznie odnajdują bezpośrednie przełożenie w działalności instytucji muzealnych. Proces ochrony zarówno kulturalnego, jak i naturalnego dziedzictwa jest złożony, angażuje wiele instytucji i obszarów aktywności. Przeszłość i jej dorobek, doświadczenia i materia przekazywane z pokolenia na pokolenie są silnie powiązane z ideą zrównoważonego rozwoju. Muzea, jednostki paramuzealne, ośrodki interpretacji przeszłości, instytucje kultury, razem i poprzez indywidualne działania, wpływają na kształt, odporność i adaptację dziedzictwa. Istotne wydaje się działanie w myśl zasady umiarkowania, poszanowania drugiego człowieka, a przede wszystkim znalezienia złotego środka i pewnej równowagi.

Uniwersyteckie muzea i kolekcje, wraz ze swoimi organizatorami i przy ich wsparciu, stają się istotnym i świadomym uczestnikiem toczącego się procesu zmian. Za sprawą wieloletnich doświadczeń szkół wyższych budują one przyszłość w odniesieniu do swojej historii, nie zapominając przy tym o uniwersalnych prawach dotyczących poszanowania różnorodności i otwartości. Przygotowanie do tej roli wynika z interdyscyplinarnego zaplecza, wielowiekowych doświadczeń i krytycyzmu, które towarzyszą warsztatowi akademickiemu. „Inspirowani przeszłością budujemy przyszłość”³ – w zgodzie z naturą, w uznaniu różnorodności, z otwartością na dialog,

² Organizacja Curating Tomorrow, założona przez Henry'ego A. McGhie, pomaga muzeom projektować i tworzyć lepszą przyszłość, wspierając cele zrównoważonego rozwoju poprzez działania na rzecz klimatu i ochrony przyrody.

³ To hasło obchodów jubileuszu 650-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2014 roku.

w przyjaźni i bliskości. Te uniwersalne wartości i prawa wyznaczają także kierunek działalności jednostek, jakimi są muzea i kolekcje uczelniane.

Debata nad wpływem społecznym uczelni wyższych w kontekście działalności muzeów akademickich stała się jednym z ważniejszych punktów konferencji UMAC-Universum *New opportunities & new challenges in times of COVID-19* we wrześniu 2021 roku. Zainspirowane poruszonymi podczas konferencji kwestiami zdecydowałyśmy się podjąć próbę odniesienia najważniejszych z nich do dziedzictwa kulturowego uczelni i działań podejmowanych w muzeach, które reprezentujemy. Za punkt odniesienia posłużyły więc muzea Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Gdańskiego, a przedmiotem zainteresowania były działania realizowane przez te instytucje w kontekście realizacji misji uniwersytetów i wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz sposoby, w jakie muzea uczelniane współpracują z otoczeniem społecznym.

3. Społeczna rola uniwersytetu w kontekście wyzwań zrównoważonego rozwoju

Zarówno Uniwersytet Gdański, jak i Uniwersytet Jagielloński mają świadomość silnego zakorzenienia w krajobrazie miejskim i życiu społeczności lokalnej. Wyraźnie wybrzmiewa to w strategiach obu uniwersytetów, w których odnajdujemy nacisk na wdrożenie przedsięwzięć służących promowaniu i realizacji idei zrównoważonego rozwoju. Uniwersytety deklarują współpracę z przedsiębiorcami, administracją publiczną i organizacjami społecznymi w celu wypracowania rozwiązań istotnych problemów środowiskowych, zdrowotnych, technologicznych, gospodarczych i społecznych oraz służących rozwojowi kultury i edukacji. Uniwersytet Jagielloński „wnosi istotny wkład w poprawę zdrowia publicznego, profilaktykę chorób, ochronę i podniesienie jakości życia i zdrowia ludzi, ochronę środowiska naturalnego oraz w rozwiązywanie problemów społecznych i gospodarczych, w tym związanych z transformacją cyfrową i konsekwencjami zmian klimatycznych” [Strategia Uniwersytetu Jagiellońskiego do 2030 roku, s. 8]. Istotnym wymiarem wpływu społecznego Uniwersytetu staje się także dbałość o rozwój kultury oraz ochronę dziedzictwa materialnego i niematerialnego, jego dokumentowanie i upowszechnianie [tamże, s. 13]. W tym celu Uniwersytet zobowiązuje się do działań wzmacniających powiązania badań naukowych z innymi obszarami misji Uniwersytetu, który ma stanowić centrum innowacji, kultury, świadomości i aktywności społecznej. Z kolei do celów strategicznych polityki Uniwersytetu Gdańskiego włączono kulturalne, międzykulturowe i artystyczne aktywności, których celem jest „opracowanie i wdrożenie zintegrowanego modelu wsparcia działalności na rzecz upowszechniania nauki i kultury” [Strategia Uniwersytetu Gdańskiego 2020–2025, s. 12]. Ten kierunek – otwartość na dyskurs, promocja nauki i kultury – ma przyczynić się, w opinii kierujących uczelniami, do bezpiecznego planowania przyszłości. Tak rozumiane „oddziaływanie

społeczne” w odniesieniu do miasta i lokalnej społeczności przekłada się na wyraźnie sformułowane cele, które obejmują m.in. współpracę z samorządem miasta Krakowa i Małopolski w rozwoju miasta i regionu, dostarczanie wsparcia badawczego i eksperckiego oraz udział w rozwiązywaniu problemów lokalnych. O tym, że zarówno władze miejskie, jak i władze uniwersytetu dostrzegają wagę wzajemnego na siebie oddziaływania, jak również czują się odpowiedzialne za rozwój, świadczy także stała współpraca oraz sygnowanie przez Prezydenta Miasta Krakowa Jacka Majchrowskiego oraz Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego Wojciecha Nowaka Deklaracji Poitiers w czerwcu 2019 roku, podczas dorocznej konferencji sieci najstarszych uniwersytetów europejskich Coimbra Group, która wówczas gościła w Krakowie. Tekst dokumentu potwierdza ściśle powiązania łączące miasta i uczelnie, m.in. przywołuje wielowiekową rolę i wzajemny wpływ, jaki na swój rozwój miały ośrodki miejskie i uniwersytety, uznaje rolę ich współpracy dla dobrostanu lokalnej społeczności poprzez rozwój nowoczesnych, ale zrównoważonych i przyjaznych środowisku technologii, a także mówi o wspólnym i żywotnym interesie zarówno miast, jak i ich uniwersytetów w dążeniu do rozwoju tej współpracy i zintegrowanych działań ukierunkowanych dla dobra wszystkich mieszkańców. Sygnatariusze Deklaracji zobowiązują się m.in. do składania wspólnych inicjatyw w obszarach działania samorządu, wspierania projektów promujących przedsiębiorczość opartą na badaniach naukowych wśród młodych, pogłębiania wspólnych i skoordynowanych działań na rzecz ochrony i wykorzystania budynków uniwersyteckich, polityki miejskiej, odpowiadających na zapotrzebowania mieszkalne i transportowe związane także z funkcjonowaniem uczelni.

Podobne inicjatywy, polegające na budowaniu pomostu między uczelnią a regionem, prowadzone są także na Pomorzu i angażują Uniwersytet Gdański. W 2020 roku powołano Związek Uczelni w Gdańsku im. Daniela Fahrenheita (FarU), który zrzesza trzy uczelnie wyższe: Uniwersytet Gdański, Politechnikę Gdańską oraz Gdański Uniwersytet Medyczny. Celem Związku jest wykorzystanie wspólnego (naukowego i promocyjnego) potencjału uczelni, m.in. na rzecz wspólnych badań naukowych i prac rozwojowych. Integracja trzech uniwersytetów w zakresie infrastruktury, pozyskiwania wspólnych środków finansowych, współpracy z biznesem i przemysłem bezpośrednio przyczyni się do powstania nowych dla nauki akademickiej inicjatyw, a to bezpośrednio wpłynie na budowanie pozycji Gdańska jako silnego ośrodka akademickiego w kraju i za granicą⁴. Dorozumiany jest udział jednostek muzealnych wspomnianych uczelni⁵ oraz użycie ich zbiorów w podejmowanych

⁴ Zob. Związek Uczelni w Gdańsku im. Daniela Fahrenheita, <https://faru.edu.pl/pl/o-zwiazku> [odczyt: 19.10.2021].

⁵ Uniwersytet Gdański: Muzeum Uniwersytetu Gdańskiego, Muzeum Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji, Muzeum Inkluzji w Bursztynie w Katedrze Zoologii Bezkręgowców i Parazytologii Wydziału Biologii Uniwersytetu Gdańskiego; Gdański Uniwersytet Medyczny: Muzeum

inicjatywach. Choć na tym etapie związek jeszcze niesformalizowany, znajdzie on odzwierciedlenie w przyszłym formalnym porozumieniu.

Na silne zakorzenienie w swoim społecznym otoczeniu wskazuje już sama dewiza Uniwersytetu Gdańskiego: *In mari via tua*, która określa tożsamość uczelni i wyznacza główny kierunek jej badań. Wpływ tego młodego uniwersytetu na rozwój sektora gospodarki morskiej jest niebagatelny, między innymi dzięki rozwijaniu ośrodka badań oceanograficznych, ale również zainicjowaniu działalności jednostek UG kluczowych dla tego sektora, m.in. Katedry Transportu i Handlu Morskiego na Wydziale Ekonomicznym, Katedry Prawa Morskiego na Wydziale Prawa i Administracji w Stacji Biologicznej Uniwersytetu Gdańskiego w Sobieszewie czy Stacji Morskiej im. Profesora Krzysztofa Skóry Instytutu Oceanografii w Helu. Ponadto Uniwersytet zaangażowany jest w działalność proekologiczną na rzecz ochrony Morza Bałtyckiego i jego przyrody, jest też odpowiedzialny za wiele kampanii informacyjnych i społecznych dotyczących flory i fauny Bałtyku. Wskutek wszystkich działań dążących do wykorzystania potencjału wynikającego z morskiej historii Uniwersytet Gdański włączył się w inicjatywę, jaką jest konsorcjum o nazwie European University of the Seas (SEA-EU). Sieć tę tworzy sześć europejskich i nadmorskich uczelni z Gdańska, Kadyksu, Brestu, Kilonii, Splitu oraz Malty. Celem tej międzynarodowej i interdyscyplinarnej współpracy jest przede wszystkim budowanie otwartego Uniwersytetu Europejskiego, którego zadaniem jest tworzenie przestrzeni do współpracy naukowej, wyrównywanie szans poprzez kształcenie oparte na wspólnych standardach i wartościach. Zadaniem Uniwersytetu jest również dążenie do zrównoważonego rozwoju (w tym gospodarczego) poprzez współpracę m.in. ze środowiskiem biznesowym i samorządowym.

W celu koordynacji inicjatyw podejmowanych przez naukowców Uniwersytetu Gdańskiego w zakresie wzmocnienia relacji, nauczania zakresu STS (*science – technology – society*) w obszarze zmian klimatu i transformacji energetycznych powstało w 2021 roku Centrum Zrównoważonego Rozwoju⁶. Jednostka ta ma m.in. na celu realizację tzw. trzeciej misji uczelni, która wpisuje się w odpowiedzialność za rozwój społeczny i ekonomiczny kraju i regionu. Centrum podpisało również porozumienie⁷ z Hevelianum – nowoczesnym centrum naukowo-historycznym, o współpracy w zakresie edukacji ekologicznej, ochrony środowiska oraz propagowania 17 celów zrównoważonego rozwoju Agendy 2030 wśród uczniów, studentów i mieszkańców Pomorza w ramach programu edukacyjnego Domu Zdrojowego w Brzeźnie – miejsca edukacji ekologicznej.

Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego oraz kolekcje wydziałowe; Politechnika Gdańska: Sekcja Historyczna Biblioteki Politechniki Gdańskiej.

⁶ Zob. Centrum Zrównoważonego Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, <https://ug.edu.pl/news/pl/707/na-universytecie-gdanskim-powstaje-centrum-zrownowazonego-rozwoju> [odczyt: 21.11.2021].

⁷ Zob. Porozumienie Uniwersytetu Gdańskiego z Hevelianum, <https://ug.edu.pl/news/pl/1294/edukacja-ekologiczna-i-dzialania-na-rzecz-ochrony-srodowiska-porozumienie-z-hevelianum> [odczyt: 21.11.2021].

4. Muzea uczelniane a społeczna rola uniwersytetu

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że instytucje muzealne są miejscami kształtowania i wyrażania tożsamości oraz utrwalania pamięci społeczności lokalnych, a także, że ich rola dla wzmacniania poczucia wspólnoty i budowania więzi jest istotna [Kostołowska 2006; Simon 2010; Barańska 2011; Mordyński 2012; de Rosset, Bednarz Doiczmanowa, Tołysz 2018]. Zwraca się także uwagę na ich znaczenie jako miejsc interakcji osób, przez co muzea mogą funkcjonować jako „infrastruktura kapitału społecznego” oraz „trzecie miejsca” [Jagodzińska 2018] – pomiędzy prywatną przestrzenią domu a przestrzenią pracy lub nauki⁸. Jednocześnie, przekazując wiedzę o historycznej i współczesnej różnorodności społeczno-kulturowej danego obszaru, mogą być „instytucjami sprzyjającymi kształtowaniu otwartych postaw, pełnych szacunku dla różnic kulturowych, wpływającymi na nawiązanie dialogu między różnymi grupami społecznymi, etnicznymi i wyznaniowymi. przyczyniającymi się do zmniejszenia wykluczenia społecznego” [Murzyn-Kupisz, Działek 2014, s. 21–22]. Zdaniem Moniki Murzyn-Kupisz oraz Jarosława Działka muzea posiadają znaczący potencjał dla działań na rzecz włączenia społecznego i zakres ich oddziaływania jest szeroki. Badacze zwracają uwagę m.in. na działania kulturalne skierowane do grup zmarginalizowanych, zaangażowanie w prace terapeutyczne z osobami niepełnosprawnymi czy programy adresowane do osób bezrobotnych. Wskazują także na szerszą rolę muzeów w procesach zmian społecznych jako miejsc publicznej debaty nad istotnymi społecznie kwestiami [Murzyn-Kupisz, Działek 2014, s. 23]. Oznacza to, że powinny one być instytucjami reagującymi na zmiany i wyzwania społeczne oraz dostarczać przestrzeni do dialogu i partycypacji społecznej.

Muzea zatem stanowić mogą „zwojniki” społeczności lokalnej i miejsca spotkań różnego rodzaju, wpływając na zacieśnianie więzi rodzinnych, sąsiedzkich i przyjacielskich (wzmacnianie kapitału społecznego wiążącego), jak również umożliwiać powstawanie nowych relacji (tworzenie kapitału społecznego pomostowego). Następnie jako miejsca budowania i wzmacniania tożsamości lokalnej mają wpływ na zasoby kapitału społecznego wiążącego, z kolei jako swoista baza oraz źródło inspiracji dla działalności stowarzyszeniowej i miejsca przyciągające lokalnych miłośników, aktywistów i wolontariuszy – wzmacniają zarówno kapitał wiążący, jak i pomostowy [Murzyn-Kupisz, Działek 2014, s. 28].

⁸ Kapitał społeczny wiążący odnosi się do mocnych więzi łączących osoby z grup rodzinnych, sąsiedzkich, przyjacielskich oraz do spajającego ich zaufania osobistego. Kapitał społeczny pomostowy obejmuje natomiast więzi o luźnym charakterze, głównie ze znajomymi z grup o bardziej zróżnicowanym składzie, a jego wyrazem jest często zaangażowanie w działalność stowarzyszeń. Zob. szerzej: Murzyn-Kupisz, Działek 2013, 2014.

Współczesne muzea stoją przed koniecznością redefinicji swojej działalności, ale także w obliczu szansy wzmocnienia ich obecności w społeczeństwie [Borusiewicz 2012; Folga-Januszewska 2015, 2018; Tołysz 2020]. Zdaniem Murzyn-Kupisz i Działka [2014, s. 33] nowe spojrzenie na instytucje muzealne i ich społeczne funkcje wychodzi przy tym znacząco poza uregulowania ustawowe czy ich tradycyjne rozumienie na gruncie nauk humanistycznych. Prowadzona przez badaczy obserwacja działalności małopolskich muzeów pozwala dostrzec pozytywne zmiany w tym względzie. Muzealne działania ukierunkowane są na integrację oraz na wzmacnianie więzi pomiędzy odwiedzającymi (kapitał społeczny wiążący), dając jednocześnie możliwość nawiązania nowych znajomości (kapitału społecznego pomostowego) [Murzyn-Kupisz, Działek 2014, s. 34–35]. Ważne jest, aby podjąć ten wątek w odniesieniu do muzeów uczelnianych, które wprawdzie formalnie nie są instytucjami kultury, ale prowadzą zblizoną działalność.

Muzea uczelniane mogą skorzystać z sieci powiązań istniejących pomiędzy uniwersytetem a miastem i lokalnymi wspólnotami, wynikających z roli, jaką pełni uniwersytet. Uczelnię i miasto łączą zarówno związki kulturowe, jak i gospodarcze. Dziedzictwo akademickie i architektura uczelni stanowią również istotny element krajobrazu miasta i regionu. Dzięki temu odbiorcami muzeum są zarówno turyści i mieszkańcy miasta, jak i grupy funkcjonujące wewnątrz uniwersytetu – studenci, absolwenci, pracownicy. Społeczna rola uniwersytetu zawiera się we wspólnocie akademickiej, która jest szczególnym rodzajem wspólnoty powstałej wokół organizacji. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na środowiska społeczne, które w rezultacie działalności uniwersytetów w naturalny sposób łączą uczelnie z szerszymi kręgami społecznymi. Absolwenci obu opisywanych uniwersytetów to grupy, które stanowią niezwykle cenny zasób, niedostatecznie dotąd wykorzystywany. Podtrzymywanie identyfikacji absolwentów z uniwersytetem (przede wszystkim tych aktywnych w życiu zawodowym i publicznym, ale nie tylko) mogłoby zaowocować posiadaniem przez uniwersytety swoich ambasadorów w wielu dziedzinach życia społecznego. Punktem wyjścia mogłaby tu być współpraca z organizacjami zrzeszającymi absolwentów uniwersytetu, m.in. z funkcjonującymi na uniwersytetach stowarzyszeniami lub klubami absolwentów, ale także tworzenie nowych płaszczyzn dla wspólnych projektów. Z kolei głównym celem docierania do studentów jest edukowanie o historii uniwersytetu, kulturze akademickiej oraz kształtowanie w nich tożsamości i poczucia związku z Alma Mater. Przykładem może być Muzeum Uniwersytetu Gdańskiego, które dzięki współpracy z jednym wydziałowych stowarzyszeń – Stowarzyszeniem Absolwentów Wyższej Szkoły Handlu Morskiego w Sopocie, Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie i Wydziałów Ekonomicznych Uniwersytetu Gdańskiego, pozyskało do swojej kolekcji bardzo cenne dokumenty, pamiątki oraz spisane wspomnienia, które będą wykorzystane na przyszłej wystawie stałej. Współpraca ta zaowocowała również wystawą czasową, zorganizowaną z okazji

zakończenia obchodów 50-lecia uczelni pt. „Droga do Uniwersytetu Gdańskiego. Uniwersytet Gdański i jego poprzedniczki 1945–1970”⁹.

Obok współpracy z absolwentami istotna jest relacja z obecnie studiującymi i nawiązywanie kontaktów z przeszłymi adeptami uniwersytetu. Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego realizuje te postulaty poprzez działania promujące uniwersytet wśród młodzieży licealnej; projekty angażujące studentów w działania muzealne; organizację wydarzeń muzealnych zorientowanych na studentów; elementy dydaktyki uniwersyteckiej we współpracy z Muzeum i z wykorzystaniem muzealnych kolekcji. Przykładem takich działań jest także trwająca od wielu lat współpraca pomiędzy Działem Konserwacji Muzeum a Akademią Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. W jej rezultacie studenci ASP mają możliwość prowadzenia swoich dyplomowych prac konserwatorskich pod opieką doświadczonych pracowników z Muzeum. Najlepsze prace zostały umieszczone na wystawie świętującej 200 lat współpracy między Uniwersytetem Jagiellońskim a krakowską Akademią Sztuk Pięknych, która prezentowana była w 2018 roku [Zob. Pollesch, Zdanek 2014].

Jeśli chodzi o strategię i możliwości współpracy, budowania i kształtowania nowych więzi ze społecznością lokalną, do najpopularniejszych i uznanych już za pewien standard w budowaniu relacji muzeów z publicznością należą koncepcje partycypacji zapoczątkowane przez Ninę Simon [2010]. Wprowadza ona wymóg otwartości takich jednostek i postuluje zaproszenie odbiorców do pogłębionego udziału w procesach interpretacyjnych i w budowaniu narracji o zasobach tworzących publiczne kolekcje, będące jednocześnie dobrem wspólnym. Więzi i relacje oparte na idei partycypacji wpisują się w ogólną dyskusję na temat współczesnego funkcjonowania instytucji kultury. Podobnych inspiracji do kształtowania innowacyjnych działań dostarcza także omawiana w literaturze idea ekomuzeum [Murzyn-Kupisz 2013]. Opiera się ona na podobnych założeniach, szczególnie w aspekcie, który dotyczy projektowania relacji jednostek muzealnych z odbiorcami. Kładzie bowiem nacisk na zaangażowanie i poczucie odpowiedzialności wśród członków społeczności lokalnej względem ich dziedzictwa [Mitura, Buczek-Kowalik 2021, s. 174]. Przedsięwzięcia odwołujące się do koncepcji partycypacyjnych zakładają przede wszystkim budowanie nowych sieci relacji i pogłębianie tych już istniejących, co oznacza m.in. konieczność przeformułowania strategii muzeum względem swych odbiorców [Simon 2010]. Jedną z przesłanek książki Simon, dotyczącą kształtowania spersonalizowanych, zindywidualizowanych i subiektywnych relacji odbiorców z muzeum, może powodować pewien trud dla muzeów, zwłaszcza dużych [Jagodzińska 2016]. Specyficzny profil muzeum uczelnianego, który opiera się na idei wspólnoty akademickiej, może z kolei ułatwiać to zadanie – więź z muzeum została

⁹ Zob. Wystawa czasowa „Droga do Uniwersytetu Gdańskiego. Uniwersytet Gdański i jego poprzedniczki 1945–1970”, <https://ug.edu.pl/news/pl/1093/wystawa-czasowa-droga-do-universytetu-universytet-gdanski-i-jego-poprzedniczki-1945-1970> [odczyt: 11.12.2021].

już zainicjowana dzięki doświadczeniu studiowania na uniwersytecie, obecności studenta w jego strukturach przez okres jego edukacji. Partycypacyjność mogłaby także wyznaczać muzeum uczelnianemu rolę pośrednika w realizacji społecznej roli uniwersytetu. Otwiera to nowe możliwości współpracy na wielu poziomach administracyjnych, w tym np. struktur uniwersyteckich i miejskich. Obecność w strukturach uczelni stanowi źródło możliwości i zasobów dla uczelnianych jednostek muzealnych, które należy traktować jako ogromny potencjał do działania. Kolejna kwestia wynikająca z ulokowania muzeów uczelnianych dostarcza podstawy do kształtowania różnych form współpracy między muzeum i innych jednostkami uczelnianymi (w obszarze dydaktyki, innych działań edukacyjnych, kulturalnych, ale także badań naukowych).

5. Wybrane działania muzeów uczelnianych w kontekście realizacji celów zrównoważonego rozwoju

Dotychczasowa aktywność muzeów uczelnianych w znacznej mierze czerpie z kulturowych zasobów dziedzictwa uniwersyteckiego. W większym stopniu wspiera się ona na jego warstwie materialnej, choć stara się nawiązywać i rozwijać również niematerialne przejawy dziedzictwa, związane z tradycją, wartościami i wspólnotą akademicką. W przypadku Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego na pierwszym planie z pewnością jest działalność wystawiennicza i edukatorska. Ponad 60-letnia już ekspozycja stała Muzeum poświęcona jest historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i ceremoniałowi akademickiemu. Bogate i różnorodne zbiory zabytkowego instrumentarium naukowego pozwalają także podejmować tematy związane z historią nauki. Wokół tych obszarów tematycznych oscyluje większość podejmowanych przez Muzeum inicjatyw – wystaw czy warsztatów edukacyjnych. Inna jest nieco sytuacja będącego w organizacji Muzeum Uniwersytetu Gdańskiego, które czerpiąc z literatury naukowej oraz doświadczeń innych tego rodzaju placówek, poszukuje inspiracji i formuły dla własnej narracyjnej wystawy stałej, zgodnej ze specyfiką Uniwersytetu Gdańskiego. Opracowywane na tym etapie scenariusze, kierunki i strategie działania mają na celu zaprojektowanie muzeum odpowiadającego na wyzwania społeczne, przed którymi stawia je współczesna rzeczywistość. Stąd tak ważne jest podjęcie, także w kontekście będącego w stadium organizacji muzeum, wątków dotyczących zrównoważonego rozwoju i roli w tym jednostek sprawujących pieczę nad dziedzictwem. Uniwersytet Gdański powstał w 1970 roku z połączenia dwóch innych uczelni wyższych. W latach 80. XX wieku, czyli okresie przemian ustrojowych, aktywności politycznych i działalności opozycyjnej, solidaryzował się z robotnikami w Stoczni Gdańskiej i dzięki temu zapisał się na łamach historii jako uniwersytet integrujący i aktywizujący środowisko studenckie. Jeśli chodzi o zachowanie dziedzictwa uczelni, Muzeum Uniwersytetu Gdańskiego proponuje

model muzeum uczelnianego, które przy tworzeniu ekspozycji stałej inspirowane jest opisanymi cechami muzeum partycypacyjnego. Organizatorzy muzeum, tworząc scenariusz wystawy, uwzględniają oczywiście historię uczelni, rozwoju nauki również w kontekście współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym, jednak obok sekcji poświęconych historii i organizacji uczelni, rozwoju infrastruktury, badań naukowych, kierunków badawczych czy postaci związanych z Uniwersytetem Gdańskim ważne miejsce zajmie szeroko pojęta kultura studencka oraz realia studiowania w trudnych latach 80. Jednym z haseł przewodnich wystawy będzie „wspólnotowość” opierająca się na indywidualnych historiach studentów oraz pracowników uczelni. Prace związane z budową kolekcji i wystawy wspierane są kontaktami i stałą współpracą z absolwentami i pracownikami uczelni, którzy dzieląc się pamiątkami, obiektami, fotografiami wspomnieniami, tworzą wyjątkową przestrzeń wspólną, noszącą znamiona cech partycypacyjnych. W kontekście 50-letniej historii Uniwersytetu Gdańskiego stworzenie miejsca integrującego i angażującego, jakim będzie Muzeum, jest zasadne i konieczne. Wystawa stała będzie wystawą narracyjną, ukazującą dzieje uczelni przez pryzmat opowieści o związanej z nią wspólnotie akademickiej. Opowieść o losach uczelni będzie przedstawiona w odniesieniu do życia politycznego, naukowego i akademickiego powojennej Polski. Obok wystawy powstaje przestrzeń pod hasłem „laboratorium muzeum”, której zadaniem będzie angażowanie studentów kierunków o specjalizacji muzealniczej. W ramach zajęć studenci będą mieli okazję tworzyć własne wystawy czasowe, mając tym samym możliwość wykorzystania wiedzy poznanej na zajęciach w praktyce. Symbolicznego znaczenia nadaje kształtującemu się muzeum jego wyjątkowa lokalizacja – w okolicach Starego Miasta, w miejscu uczęszczanym przez turystów, sąsiadującym z Domem Opatów Pelplińskich, który mieści się w zabytkowej kamienicy z XVII wieku.

Wszystkie przybliżone w artykule inicjatywy projektowane były i realizowane ze świadomością leżących u ich podstaw idei partycypacyjnych (w miarę możliwości) oraz inkluzywnych. Nie wyczerpują one możliwości, jakie tkwią w muzeach i kolekcjach szkół wyższych, ale zarysowują kierunki działalności, które pozwalają w sposób twórczy korzystać ze wspólnego dziedzictwa kulturowego uczelni – zachować jego żywotność i aktualność dla społeczności lokalnych, powiązanych i powstałych wokół uniwersytetu, a tym samym przyczynić się do rozwoju kapitału społecznego.

Do ciekawych inicjatyw łączących idee partycypacyjne oraz budowę wspólczesnej wspólnoty akademickiej należą te, które wykorzystują stosunkowo nową historię uniwersytetu. Na Uniwersytecie Jagiellońskim takim projektem była wystawa opowiadająca o uniwersyteckim radiowęźle, zatytułowana „Od radiowęzłów do uniwersyteckiej rozgłośni. Alma Radio 1957–1993”. Wystawa bazowała na pracy magisterskiej obronionej w Instytucie Historii UJ przez Dominikę Stoszek, która na podstawie wywiadów z pracownikami Alma Radio napisała monografię rozgłośni będącej częścią kultury akademickiej UJ w czasach PRL-u. Opowiadała ona o historii i roli radia na uniwersytecie w tym czasie, ale i o społeczności, która się

wokół tego projektu wytworzyła¹⁰. Ekspozyty, które trafiły na wystawę, pochodziły m.in. ze zbiorów prywatnych dawnych pracowników radiowęzła. Były to pamiątki, zdjęcia, płyty, autentyczne sprzęty, które pozwoliły odtworzyć przestrzeń radiowęzła, przywołać dawne wspomnienia i odświeżyć przyjaźnie. Wernisaż wystawy był okazją do spotkania po latach niegdyś silnie związanej grupy, którą rozdzieliły różne koleje losu. Przygotowanie wystawy o Alma Radio mogłoby posłużyć jako model dla przyszłych działań partycypacyjnych, opartych na współpracy z różnymi środowiskami absolwentów, ale także z innymi jednostkami UJ (w tym przypadku Archiwum UJ), a poświęconych różnym tematom z życia wspólnoty akademickiej.

Przedsięwzięciem inspirowanym ideami partycypacji i aktywnego współuczestnictwa był skierowany do młodzieży szkolnej projekt „Irresistible”, realizowany przez Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego we współpracy z Instytutem Chemii UJ w ramach 7 Programu Ramowego „Science for Society”. Celem prawie trzyletniego projektu było połączenie nauki, badaczy i świata edukacji. Uczestniczyły w nim 33 szkoły z południowej Polski – gimnazja, licea i technika. W rezultacie w 2016 roku powstała wystawa pt. „Witamy w nanoświecie”, która przybliżała współczesną naukę, posiłkując się przykładami zaczerpniętymi ze świata nanotechnologii. Było to pod wieloma względami nowatorskie przedsięwzięcie, nie było dotąd tego rodzaju wystawy w tej placówce. Na wystawie znalazły się wyłącznie interaktywne ekspozyty, które zostały zaprojektowane, przygotowane i w dużej mierze wykonane przez samych uczniów. Interaktywny charakter wystawy miał umożliwiać nie tylko oddziaływanie między widzem i obiektem, ale także pomiędzy widzami¹¹. Innym rodzajem aktywności, wartym przywołania w tym kontekście, są projekty realizowane z inicjatywy Działu ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Jagiellońskiego i współrealizowane z innymi jednostkami uczelni. Projekty „Dotknij kultury”, realizowane we współpracy z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz „Dotknij natury” – z udziałem Ogrodu Botanicznego, powstały z myślą o możliwości obcowania z przeszłością i bieżącymi osiągnięciami uczelni odbiorców ze szczególnymi potrzebami.

W obydwu przypadkach celem było budowanie wspólnoty i łączenie środowiska akademickiego i lokalnego „poprzez kulturę bez względu na wiek, niepełnosprawność, pochodzenie czy poglądy”¹², popularyzacja artystycznych, naukowych i naturalnych zasobów Uniwersytetu znajdujących się pod opieką przywołanych jednostek uniwersyteckich i poprzez udostępnianie ich osobom z niepełnosprawnościami.

¹⁰ Zob. Alma Radio 1957–1993 – niezwykła wystawa w Collegium Maius, https://www.uj.edu.pl/mobilna-wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_AeEt8NcL36zm/10172/136400916 [odczyt: 19.10.2021].

¹¹ Zob. Nanoświat w Collegium Maius UJ, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82lKZvhit4m/10172/124900259 [odczyt: 19.10.2021].

¹² Dotknij kultury, <https://don.uj.edu.pl/o-don/inicjatywy/dotknij-kultury> [odczyt: 21.11.2021].

Inicjatywy skierowane były do studentów, kadry akademickiej, ale również do wszystkich zainteresowanych spoza Uniwersytetu. W ramach działań projektowych przygotowywana została stała oferta wykładów, wycieczek, wydarzeń artystycznych. Przygotowania do „Dotknij kultury” trwały od 2007 roku, ale pierwsza edycja wydarzenia odbyła się dopiero 26 kwietnia 2012 roku, kiedy to udostępniono pierwszy przewodnik po stałej ekspozycji Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w języku Braille’a oraz w wersji przystosowanej dla osób słabowidzących. Przygotowane materiały wzbogacono adaptacjami graficznymi wybranych obiektów muzealnych autorstwa Lecha Kolasińskiego, które przeniesiono na papierowe arkusze techniką druku wypukłego. Istotnym elementem umożliwiającym prezentację dzieł sztuki i wnętrza najstarszego gmachu uczelni były adaptacje przestrzenne przygotowane przez studentów wzornictwa Uniwersytetu Pedagogicznego pod kierunkiem Malwiny Antoniszczak. Wszystkim obiektom towarzyszyły audiodeskrypcje¹³. Działanie to weszło na stałe do oferty Muzeum i jest rokrocznie rozwijane, co pozwala na udostępnianie coraz większej grupy obiektów muzealnych. Adaptacje graficzne lub przestrzenne obiektów oraz towarzyszące im opisy audiodeskryptywne wykonywane są zawsze we współpracy z kustoszem Muzeum. Podobny w założeniach program „Dotknij natury” realizowany jest w nieco innych formatach. W roku 2020 zainicjowano go poprzez instalację tyflografik prezentujących poszczególne rośliny oraz elementy architektoniczne ogrodu i udostępnienie aplikacji z audiodeskrypcją¹⁴. Dostępne słuchowiska pozwalają zwiedzającym zapoznać się z historią i właściwościami prezentowanych w Ogrodzie Botanicznym okazów. Obydwa formaty, które w czasie ich realizacji były pionierskimi, wpisują się dziś w założenia i powinności płynące z ustawy [Dz.U. 2019 poz. 1696], która nałożyła na instytucje obowiązek wspierania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Podsumowując, przykład muzeów uczelnianych wskazuje na szeroki wachlarz możliwości realizacji nurtu partycypacyjnego, odwołującego się do budowania więzi i różnego rodzaju powiązań. Przedstawione powyżej przykłady inicjatyw miały za zadanie wskazać, że rola i możliwości muzeów uczelnianych w zakresie budowania kapitału społecznego z racji ich specyfiki i ulokowania w strukturach szkół wyższych są wyjątkowe. Bogate i interdyscyplinarne zaplecze, jakiego dostarcza zespół dydaktyków i badaczy, muzea i kolekcje uczelniane wespół z administracją, a także studenci i absolwenci uniwersytetu, umożliwia kreowanie narzędzi i schematów działania pozwalających na głębszą interpretację przeszłości i budowanie więzi z uczelnią i jej tradycjami, ale także na intensywniejsze i wielowątkowe opracowanie zbiorów. Ponadto wskazane podmioty w szerokiej i powiązanej z miastem i regionem przestrzeni mogą na różne sposoby angażować społeczność pozaakademicką.

¹³ Dotknij kultury, <http://dotknijkultury.pl/pl/popzednie-edycje/2012/wydarzenia> [odczyt: 21.11.2021]

¹⁴ Dotnij natury, <https://don.uj.edu.pl/o-don/inicjatywy/dotknij-natury> [odczyt: 21.11.2021].

6. Zakończenie

Odpowiedzialność instytucji publicznych za aktywny udział w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju, w tym szczególnie placówek dydaktyczno-badawczych, takich jak szkoły wyższe, jest tematem niebudzącym wątpliwości. Kierując się przekonaniem o kulturze jako czwartym filarze zrównoważonego rozwoju, reprezentującym szersze niż dotychczas spojrzenie na jej rolę we współczesnym rozwoju społeczno-gospodarczym, podjęto się w niniejszym artykule poszerzenia rozważań o wątek muzeów i kolekcji uczelnianych. Zwrócono uwagę na powiązania między uniwersytetami i ich dziedzictwem kulturowym oraz potencjał, jaki w związku z tymi zasobami posiadają one w zakresie kształtowania zrównoważonego rozwoju.

Realizacja celów zrównoważonego rozwoju bez zaangażowania społeczeństwa i budowania więzi ze społecznością lokalną wydaje się niemożliwa. Wśród aktywnych uczestników i wykonawców polityki zrównoważonego rozwoju nie może zabraknąć uniwersytetów, nierozzerwalnie i wielowątkowo powiązanych z miastem i społecznym otoczeniem. W debacie na temat realizacji przez szkoły wyższe istotnych społecznie zadań naturalnie pojawiają się muzea jako jednostki odpowiedzialne za ochronę, propagowanie i twórcze wykorzystanie ich dziedzictwa. Nie są to kwestie oczywiste, w środowisku muzealników uczelnianych toczy się bowiem dyskusja dotycząca tożsamości tych muzeów, formuły ich funkcjonowania oraz zadań, które przed nimi stoją. Sposób organizacji muzeów i kolekcji uczelnianych jest tak nieregularny i różnorodny (muzea jako jednostki wydziałowe, pozawydziałowe, kolekcje instytutów, wyspecjalizowane centra itd.), że aktywność osób i zasobów odbywa się nie tylko lub nie zawsze wprost, ale i pośrednio – poprzez zaangażowanie w inicjatywy uczelni. Ponadto, mając na uwadze, iż organizatorem muzeów i właścicielem kolekcji jest zawsze rodzima uczelnia, nie sposób zarysować czasem granic działalności indywidualnej jednostki i centralnej uczelni. Stąd też w artykule pojawiły się również inicjatywy realizowane pod szyldem innych jednostek uczelni niż muzea.

Wyrosła na gruncie kultury akademickiej infrastruktura, obejmująca w aspekcie niematerialnym tradycję, ceremoniał i wspólnotowość, a materialnie kolekcje oraz instytucje powstałe w celu zabezpieczenia historycznego dziedzictwa, stanowi niewątpliwie potencjał do realizacji zadań uznawanych za element odpowiedzialnego planowania przyszłości, określanych jako cele zrównoważonego rozwoju. Debata dotycząca roli kultury dla zrównoważonego rozwoju pozostanie niepełna bez uwzględnienia różnorodności aktorów, którzy tę kulturę tworzą i kształtują. Także znaczenie uniwersytetów w tym zakresie jest wielowątkowe i wymaga właściwego odzwierciedlenia w dyskursie naukowym.

Bibliografia

- Barańska K. (2011), *Muzeum i jego otoczenie a tożsamość lokalna*, „Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu”, t. 2, s. 11–19.
- Borusiewicz M. (2012), *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*, Kraków: Universitas.
- Folga-Januszewska D. (2018), *Muzeum: definicja i pojęcie: czym jest muzeum dzisiaj?*, „Muzealnictwo”, nr 49, s. 200–203.
- Folga-Januszewska D. (2015), *Muzeum: fenomeny i problemy*, Kraków: Universitas.
- Hawkes J. (2001), *The fourth pillar of sustainability. Culture's essential role in public planning*, Melbourne: Cultural Development Network of Victoria.
- Jagodzińska K. (2018), *Muzea poza murami w kontekście koncepcji trzeciego miejsca*, „Muzealnictwo”, nr 59, s. 123–131.
- Jagodzińska K. (2016), *Granice partycypacji w muzeum*, „Muzealnictwo”, nr 57, s. 112–121.
- Kalinowska A., Batorczak A. (2017), *Uczelnie wyższe wobec wyzwań i celów zrównoważonego rozwoju*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie”, z. 104, s. 281–290.
- Kostołowska E. (2006), *Rola muzeum w kształtowaniu tożsamości*, [w:] M. Gołka (red.), *Kłopoty z tożsamością*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 247–265.
- Latawiec M. (2008), *Działania Muzeum Pałac w Wilanowie dla zrównoważonego rozwoju*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, t. 6, s. 421–431.
- McGhie H.A. (2019), *Museums and the sustainable development goals: a how-to guide for museums, galleries, the cultural sector and their partners*, Curating Tomorrow, UK, s. 40–46, www.curatingtomorrow.co.uk.
- Mitura T., Buczek-Kowalik M. (2012), *Ekomuzea w Polsce – przykład nowej muzeologii i promocji dziedzictwa naturalnego*, „Folia Geographica”, nr 20, s. 173–183.
- Mordyński K. (2012), *Muzeum, gość i przestrzeń potrzeby muzealnych gości a funkcje i sposoby kształtowania pozaekspozycyjnej przestrzeni muzealnej*, „Muzealnictwo”, nr 53, s. 102–108.
- Murzyn-Kupisz M. (2013), *Kultura i dziedzictwo kulturowe a rozwój zrównoważony*, [w:] Z. Strzelecki, P. Legutko-Kobus (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna a rozwój zrównoważony*, Warszawa: PAN, s. 92–105.
- Murzyn-Kupisz M., Działek J. (2013), *Cultural heritage in building and enhancing social capital*, „Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development”, t. 3, nr 1, s. 35–54.
- Murzyn-Kupisz M., Działek J. (2014), *Muzea a budowanie kapitału społecznego w środowisku lokalnym*, „Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu”, nr 5, s. 19–40.
- Negacz K., Para A. (2014) *Ekomuzeum jako przedsiębiorstwo społeczne realizujące założenia rozwoju zrównoważonego*, [w:] T. Jemczura, H.A. Kretek (red.), *Zrównoważony rozwój – debiut naukowy 2013*, Racibórz: Wydawnictwo PWSZ, s. 18–27.
- Pollesch J., Zdanek M. (2014), *Piękno darowane. Katalog wystawy*, Kraków: Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- de Rosset T.F., Bednarz Doiczmanowa E., Tołysz A. (2018) (red.), *Muzeum a pamięć – forma, produkcja, miejsce*, Warszawa: NIMOZ.
- Simon N. (2010), *The Participatory Museum*, Santa Cruz.
- Szaszkiewicz M., Ślaga J. (2021), *Muzeum uczelniane – muzeum w uczelni. Strażnicy dziedzictwa akademickiego według uregulowań prawnych i praktyki*, „Muzealnictwo”, nr 62, s. 58–67.
- Ślaga J. (2020), *Pytanie 91: Potencjał muzeów uczelnianych w turystyce kulturowej. Jaki potencjał kryje się w muzeach uczelnianych dla turystyki kulturowej?*, „Turystyka Kulturowa”, nr 4, s. 215.
- Tołysz A. (2020), *Museum in the process. Selected tendencies in 20th-century museology*, „Muzealnictwo”, nr 61, s. 96–105.
- Wyka E. (2018), *Muzeum uczelniane w służbie społeczności akademickiej*, „Opuscula Musealia”, nr 25, s. 127–133.

Akty prawne

- Dz.U. 2007 nr 215 poz. 1585 Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r.
- Dz.U. 2019 poz. 1696 Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Wystąpienia konferencyjne

- Dreyssé H., Lourenço M., Simpson A., Soubiran S. (2021), *University museums without walls. University Museums and Collections*, UMAC-Universeum, <https://www.youtube.com/watch?v=i4daeG77klo> [odczyt: 19.10.2021].
- McGhie H.A. (2021), *University museums like the future matters: the roles of university museums and collections in sustainable development*, UMAC-Universeum, <https://www.youtube.com/watch?v=i4daeG77klo> [odczyt: 19.10.2021].

Inne

- Copernicus Charta (2011), <https://www.copernicus-alliance.org/copernicus-charta> [odczyt: 19.10.2021].
- European University Association (2021), *University without walls. A vision for 2030*, <https://eua.eu/downloads/publications/universities%20without%20walls%20%20a%20vision%20for%202030.pdf> [odczyt: 19.10.2021].

- ICOM (2019), *On sustainability and the implementation of Agenda 2030, Transforming our world*, Resolution No.1, Kyoto, https://icom.museum/wp-content/uploads/2019/09/Resolutions_2019_EN.pdf [odczyt: 19.10.2021].
- Magna Charta (2020), <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-2020> [odczyt: 19.10.2021].
- NIMOZ (2012), *Raport. Strategia rozwoju muzealnictwa. Założenia programowe*, Warszawa, https://nimoz.pl/files/articles/133/Raport_Strategia_Rozwoju_Muzealnictwa_-_zalozenia_programowe001.pdf [odczyt: 21.11.2021]. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [odczyt: 19.20.2021].
- UNESCO (2014), *UNESCO roadmap for implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230514e.pdf> [odczyt: 19.10.2021].
- Strategia Uniwersytetu Gdańskiego 2020–2025, https://bip.ug.edu.pl/sites/default/files/nodes/akty_normatywne/92705/files/zalu155u19_strategia_ug_20-25.pdf [odczyt: 19.10.2021].
- Strategia Uniwersytetu Jagiellońskiego do 2030 roku, https://www.uj.edu.pl/documents/10172/147755975/uchw_nr_71_2021_zal_1.pdf/841519be-0f3d-4890-8cc4-580ddaad814 [odczyt: 19.10.2021].

Strony internetowe

- Alma Radio 1957–1993 – niezwykła wystawa w Collegium Maius, https://www.uj.edu.pl/mobilna-wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_AeEt8NcL36zm/10172/136400916 [odczyt: 1.10.2021].
- Centrum Edukacji Przyrodniczej Uniwersytetu Jagiellońskiego, <https://cep.uj.edu.pl/wystawy> [odczyt: 21.11.2021].
- Centrum Dokumentacji Zsyłek, Wypędzeń, Przesiedleń Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, <https://zsyłkiwypedzenia.up.krakow.pl/> [odczyt: 21.11.2021].
- Centrum Zrównoważonego Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, <https://ug.edu.pl/news/pl/707/na-uniwersytecie-gdanskim-powstaje-centrum-zrownowazonego-rozwoju> [odczyt: 21.11.2021].
- Dotknij kultury, <http://dotknijkultury.pl/pl/popzednie-edycje/2012/wydarzenia> [odczyt: 21.11.2021].
- Dotknij kultury, <https://don.uj.edu.pl/o-don/inicjatywy/dotknij-kultury> [odczyt: 21.11.2021].
- Dotknij natury, <https://don.uj.edu.pl/o-don/inicjatywy/dotknij-natury> [odczyt: 21.11.2021].
- European University of the Seas – SEA-EU, <https://sea-eu.ug.edu.pl/o-nas/> [odczyt: 19.10.2021].
- Magna Charta Universitatum, <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-2020> [odczyt: 19.10.2021].
- Nanoświat w Collegium Maius UJ, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82lKZvhit4m/10172/124900259 [odczyt: 1.10.2021].

Porozumienie Uniwersytetu Gdańskiego z Hevelianum, <https://ug.edu.pl/news/pl/1294/edukacja-ekologiczna-i-dzialania-na-rzecz-ochrony-srodowiska-porozumienie-z-hevelianum> [odczyt: 21.11.2021].

Stowarzyszenie Muzeów Uczelnianych, <https://muzeauczelniane.pl/o-smu/> [odczyt: 21.11.2021].

Wystawa czasowa „Droga do Uniwersytetu Gdańskiego. Uniwersytet Gdański i jego poprzedniczki 1945–1970”, <https://ug.edu.pl/news/pl/1093/wystawa-czasowa-droga-do-universytetu-uniwersytet-gdanski-i-jego-poprzedniczki-1945-1970> [odczyt: 11.12.2021].

Związek Uczelni w Gdańsku im. Daniela Fahrenheita, <https://faru.edu.pl/pl/o-zwiazku> [odczyt: 19.10.2021].